

In gesprek met Jan Luiten van Zanden

‘Dan kan ik toch met pensioen, Leo?’

Jan Luiten, hoe kwam je ertoe om naast economie geschiedenis te gaan studeren? Dat is toch wel opvallend. Er zijn niet veel economen die de stap naar de geschiedenis maken.

Uit pure interesse. Al op de middelbare school vond ik het een leuk vak. Wel had ik het idee dat je er geen droog brood mee kon verdienen. Maar voor de lol wilde ik het er graag bij doen. Er zit ook een familietraditie achter. Mijn vader had het ook altijd al willen doen, maar heeft gekozen voor accountancy. Hij heeft het op mij overgebracht: als je de kans krijgt moet je geschiedenis erbij nemen.

Waren er in het begin van je studie al inspiratiebronnen, historici die je van meet af aan aanspraken?

Dat was in de jaren zeventig. Toen lazen we allemaal Marx en Wallerstein en dat soort onderzoekers. Ik studeerde ontwikkelingseconomie. Allerlei Wallerstein- en Gunther Frank-achtige ideeën vormden een belangrijke inspiratiebron.

Als ik je goed begrijp, was het niet alleen een wetenschappelijke of academische belangstelling die je naar de geschiedenis dreef, maar er was ook zoiets als politiek en sociaal engagement.

Ik studeerde economie omdat ik ontwikkelingseconoom wilde worden. Ik wilde de ongelijkheid in de wereld even veranderen. Dat bleek in de praktijk natuurlijk ingewikkelder te zijn dan ik dacht toen ik ging studeren. Ik ontdekte ook dat er een zekere historische dimensie in de problematiek zat en ik een historische visie nodig had om echt te begrijpen wat er aan de hand was.

Wat voor een aanpak bracht dit met zich mee?

Wat ik altijd geprobeerd heb, is economische theorievorming met dege-lijk empirisch onderzoek te combineren. Ik ben econoom van huis uit en die economische theorievorming vind ik heel belangrijk. Dat leidt vaak tot kwantitatieve hypotheses die je probeert te toetsen.

Kwam die aanpak je niet op kritiek te staan van medestudenten of docenten, of heb je met deze benadering eigenlijk nooit problemen gehad?

Nee, daar heb ik nooit problemen mee gehad. Sommigen van mijn docenten waren misschien wat traditioneler ingesteld, maar die respecteerden dat verder. Ik had één docent, een filosoof, daar heb ik wel discussies mee gehad. Hij vond dat de toepassing van kwantitatieve methodes op de geschiedenis niet kon. Hij zag er niets in.

De integratie van economie en geschiedenis is steeds belangrijker geworden. Na je afstuderen ging je hierop voortbordurend een proefschrift over de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw schrijven. Hoe kwam je aan dat onderwerp?

292

Aan de Vrije Universiteit was toen onder de titel 'Landbouwgeschiedenis van Nederland' een nieuw project gestart. Het moest antwoord geven op allerlei ontwikkelingsvraagstukken en daar was op een gegeven moment een vacature voor. Toen hebben ze mij gevraagd of ik daarin geïnteresseerd was. Zo ben ik eigenlijk in de landbouwgeschiedenis terechtgekomen, via dat project van onder anderen Peter Boomgaard en Leo Douw.⁴⁶ Er was daar echter geen hoogleraar, want Wieringa had toen afscheid genomen en er was nog niemand benoemd.⁴⁷ Toen ben ik zelf op zoek gegaan naar een promotor en bij A.M van der Woude in Wageningen terechtgekomen.⁴⁸

Voor die tijd hield je je vooral bezig met de geschiedenis van Amsterdam. Dat was je eigenlijke afstudeeronderwerp.

Ja, ik was vooral geïnteresseerd in vraagstukken betreffende de industrialisatie. Daar begon het eigenlijk mee. Daarover ging mijn scriptie over Amsterdam in de negentiende eeuw.

⁴⁶ Zie voor Boomgaard zijn cv hieronder. Douw: wetenschappelijk medewerker economische en sociale geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Tevens Sinoloog.

⁴⁷ Inmiddels overleden hoogleraar Economische en Sociale Geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

⁴⁸ Thans emeritus hoogleraar Agrarische Geschiedenis aan de Landbouwuniversiteit Wageningen.

Als je toen en nu met elkaar vergelijkt, vind je dan dat er hele duidelijke verschuivingen hebben plaatsgevonden in het vak, veranderingen, ten goede of ten kwade?

Wat zeker veranderd is, is de internationalisering in het vak. Ik heb dus van 1981 tot 1985 aan de VU als promovendus rondgelopen, maar toen ben ik nooit in het buitenland geweest, heb nooit mijn onderzoek in het buitenland gepresenteerd, schreef alles in het Nederlands, wat toen ook vanzelfsprekend was. Als ik nu naar mijn aio's of promovendi kijk, die presenteren hun stukken in het Engels en we sturen ze naar allerlei internationale congressen. Dat is heel duidelijk veranderd en ik denk dat dat ook bij de meeste medewerkers is veranderd. Ze publiceren veel vaker in het Engels. Ja, internationaal aan de weg timmeren, dat vind ik de belangrijkste verandering. Ik ervaar dat als heel stimulerend en ik hoop dat mijn promovendi en medewerkers dat ook ervaren.

Ze zien daar zelf het belang ook wel van in. De jongere generaties schrijven direct in het Engels, of de buurman vertaalt het voor ze. Discussies zijn in het Engels.

En dat loopt wel goed allemaal, geloof ik. Ze schrijven allemaal prachtig Engels, voor zover ik dat zien kan, als buitenstaander.

Daar zou ik voorzichtig mee zijn!

Beter in elk geval dan het Engels van mij. Ze ontwikkelen zich ook heel internationaal en hebben mede dankzij het Posthumus Instituut ook heel snel al een internationaal netwerk. Dat heb ik wel gemist toen ik als promovendus op de VU rondliep. Het zou leuk zijn geweest dat er ook bij gehad te hebben.

Achteraf gezien natuurlijk, want toen dacht je er helemaal niet aan.

Nee, toen ervoer ik het niet als een gemis, maar achteraf gezien denk ik dat je je nog weer anders had ontwikkeld als je dat toen wel had meegekregen.

Verschuivingen in aanpak en in visie, daar gaat het nu even om. Een ander kenmerk vind ik natuurlijk dat je je na je scriptie en je promotie bezig ging houden met de vroegmoderne periode, de late middeleeuwen zelfs, en op die terreinen ook heel veel kwantitatief onderzoek hebt gedaan. Je belangstellingssfeer breidde zich flink uit.

Als historicus heb je de neiging om de wortels van bepaalde problemen steeds vroeger te dateren. Die weg ben ik steeds meer opgegaan. Ik heb eigenlijk steeds meer een voorliefde voor de vroegmoderne periode en de late middeleeuwen ontwikkeld. Ik vind het nog steeds de meest interessante

periode. Ik kan me er niet altijd mee bezighouden, maar ik schrijf in toenevende mate ook papers daarover, omdat ik het gevoel heb dat daar, zeker als je naar de Nederlandse geschiedenis kijkt, hele wezenlijke veranderingen zijn opgetreden of zijn doorgezet. Veel wezenlijker dan in de negentiende of de twintigste eeuw misschien wel. In zekere zin is dat wel lastig. Ik lees geen Latijn bijvoorbeeld, om eens iets te noemen. Ik heb niet de expertise om een goede mediëvist te zijn, maar toch wil ik allerlei dingen weten over die periode, dat maakt het wel extra spannend.

Dat is duidelijk, maar tegelijkertijd heb je die belangstelling voor de negentiende en twintigste eeuw ook gehouden, want ik zie een paar grote projecten van je op dit terrein liggen. Dat is misschien het meest typerend voor jou als ik je vergelijk met andere economisch-historici in ons land. Een grote rol spelen toch de projecten. In de eerste plaats het 'Nationale rekeningen project', daar ben je toch een groot aantal jaren flink mee bezig geweest?

294

Tussen 1987 en 2000 is dat toch wel het hoofdproject geweest en daarvoor heb ik geld van NWO gekregen om een groot aantal promovendi en een paar postdocs aan te kunnen stellen. Dat is een heel omvangrijk project geweest. Vrij uniek natuurlijk voor economisch-historici. Het heeft een hoop bloed, zweet en tranen gekost kan ik je wel zeggen om met zo'n grote groep tot één databestand te komen over nationale rekeningen en dat goed af te ronden in de vorm van een mooi boek waarin de zaak ook nog een beetje aardig geïnterpreteerd wordt. Dat is een flink deel van mijn carrière geweest.

Naar buiten toe komt het wel als een eenheid over en de resultaten mogen er zijn. Ik denk dat je daarin tamelijk uniek bent binnen de Nederlandse economische geschiedenis: het realiseren van echt grote projecten. Dat komt natuurlijk niet elke dag voor. Dan denk ik natuurlijk ook onmiddellijk aan de toekenning van die Spinoza-prijs waarmee je, naar ik aanneem, een flink project van de grond gaat tillen.

Dit keer maak ik niet de fout dat ik er één groot project van maak. Dat heb ik er toch wel van geleerd. Als je zoveel mensen bezig moet houden — dat is trouwens een verkeerd woord — en als ze onderling afhankelijk van elkaar zijn, zoals in mijn pionierproject Nationale rekeningen, dan hoeft er maar één probleem te veroorzaken en het hele project zit in de problemen. Dat creëerde toch wel hele specifieke moeilijkheden waar ik veel van geleerd heb, in de zin dat ik nu niet meer het geld in één groot project ga steken, maar het eerder verdeel over kleinere subprojecten, waardoor je die grote onderlinge afhankelijkheid enigszins vermijdt.

Wat nieuw is aan de grote projecten, is de internationale oriëntatie. Met behulp van die Spinoza-gelden kan ik met collega's uit het buitenland een groot databestand over lonen en prijzen samenstellen. Daar kom je trouwens toch diezelfde onderlinge afhankelijkheid van onderzoekers wel weer tegen.

Welke projecten ga je nu precies van het Spinoza-geld bekostigen?

Eén belangrijk project is dat ik, eigen in de traditie van Posthumus, een heel groot internationaal databestand met elf andere collega's van de grond probeer te tillen. Van Europa en China vanaf de late middeleeuwen tot heden, lonen en prijzen reconstrueren. Dus lonen en relatieve prijzen over een hele lange periode. Daarnaast nationale rekeningen en economische groei in Indonesië in de negentiende en de twintigste eeuw, dat is het tweede project. De derde poot is de economische ontwikkeling van Nederland en West-Europa vanaf de late middeleeuwen tot de negentiende eeuw. Dat valt weer in verschillende deelprojecten uiteen.

Dan las ik in een ander interview iets over hubs. Wat zijn dat?

Een hub is een knooppunt in een netwerk. Dus Schiphol is een hub van vliegroutes, waar ze allemaal bijelkaar komen en waar je makkelijk kunt overstappen. Je kunt zeggen, wetenschappers vormen met elkaar ook zo'n netwerk, daar heb je ook knooppunten in. Ik probeer zo'n knooppunt te creëren op het gebied van gegevens van lonen en prijzen. Alle collega's die met dat soort materiaal bezig zijn, zouden eigenlijk die gegevens op hun eigen website moeten zetten en dan een link naar mijn website moeten maken of het op mijn website moeten zetten. Dus als je iets wilt weten over historische lonen en prijzen dan kun je naar mijn website gaan en dan vind je alle informatie die historici aan het verzamelen zijn of verzameld hebben. Zulke hubs, zulke knooppunten, zouden er eigenlijk ook voor nationale rekeningen en voor een heleboel andere terreinen moeten zijn.

295

Het zou dus voor mensen zoals ik, die van een iets oudere generatie zijn en die alles nog met de hand deden, betekenen dat al die gegevens die ik indertijd heb verzameld, zou moeten gaan invoeren. Dat is natuurlijk niet het leukste werk.

Het is ook meer toekomstgericht. En wat we ook gedaan hebben: Posthumus' prijsgeschiedenis is nu gedigitaliseerd. Dat soort projecten maakt daar onderdeel van uit. Ik kijk vooral naar wat er aan nieuw onderzoek gebeurt. Maar soms heb je ook oudere bestanden nodig. Dan moet je iemand inhuren die dat intypt. Dat gebeurt ook af en toe.

Dat is een gigantisch karwei.

Ja, dat is veel werk, maar ik heb ook veel geld om dit soort dingen te laten doen.

Was het 1,5 miljoen euro? Daar kan je wel een paar mensen voor aantrekken. Als Spinoza achter de rug is, het komende decennium, wat voor soort toekomst stel je je dan voor?

Dan kan ik toch met pensioen, Leo?

Heb je jezelf dan overbodig gemaakt?

Ik weet het niet. Kijk, ik wil dat Spinoza-verhaal afsluiten in 2009 met het organiseren van een groot wereldcongres van economisch- historici in Utrecht. En wat er na 2009 gebeurt, daar heb ik eigenlijk helemaal geen voorstelling van. Ik plan alles tot 2009 en dan zien we wel weer.

Maar die 'global economic history' is toch een zwaartepunt de komende jaren in je werk?

Dat is na 2009 natuurlijk niet klaar. Daar wil ik mee doorgaan. Ik ben met Indonesië wel bezig, maar ook China vind ik steeds fascinerender. Ik doe op dit moment ook van alles samen met Chinese onderzoekers. Ja, ik hoop dat dat een hele lange termijnactiviteit wordt, dat we op een bepaald moment nog eens de nationale rekeningen van China gaan doen!

296

Het klinkt allemaal heel erg optimistisch. Ben je optimistisch over de toekomst van het vak?

Ik ben optimistisch, maar waar ik een beetje pessimistisch over ben is de studentenbelangstelling. Die is de afgelopen jaren niet groter geworden, sterker nog, die is nog steeds kwakkelend. Dat is natuurlijk veranderd sinds de jaren zeventig en tachtig toen we in het midden van de studentenbelangstelling stonden. En daardoor zijn we institutioneel geleidelijk aan het afkalven. Je ziet dat leerstoelen soms inderdaad maar voor de helft of niet meer herbezet worden en dat is natuurlijk op lange termijn een ongunstige zaak. Als je kijkt naar het aantal onderzoekers dan geloof ik, ik weet het niet heel precies, dat dat aantal eerder stabiliseert of zelfs nog een beetje groeit. Als je bijvoorbeeld bekijkt wat er elk jaar bij het Posthumus Instituut binnenkomt. Tussen de acht en twaalf en soms nog wel wat meer, nieuwe aio's. Dan hebben we eigenlijk niet zoveel te klagen. Meer moeten we er natuurlijk ook niet, want ...

...je zit al constant te lezen.

Ja, je zit al constant te lezen en het aantal vacatures dat ontstaat is natuurlijk ook heel beperkt. Dus als je gewoon naar het onderzoek kijkt en het aantal

onderzoekers, dan ben ik helemaal niet pessimistisch. Maar de studentenbelangstelling, dat is natuurlijk een hele zorgwekkende zaak.

Als positief punt kun je ook de door jou al genoemde internationale oriëntatie noemen die de laatste jaren sterk van de grond is gekomen. Het is erg opvallend dat er op zo'n korte termijn zo'n omslag heeft kunnen plaatsvinden.

Dat hebben wij sterker dan andere historici en we moeten ook proberen daar meer gebruik van te maken. Zo'n Spinoza-premie heeft daar ook wel iets mee te maken. Als ik alleen maar in het Nederlands gepubliceerd had, dan was dat natuurlijk ook niet zo gelukt en ik denk dat wel meer mensen, pioniers of veni-vidi-vici'ers mede hun mooie beurzen te danken hebben aan die sterke internationale oriëntatie van het vak op dit moment.

Als je ook kijkt naar de bedrijfsgeschiedenis, om nog eens iets te noemen, hoe die bloeit en welke mooie studies de afgelopen decennia over grote Nederlandse bedrijven zijn gepubliceerd, evenals dat grote BINT-project over de geschiedenis van het Nederlandse bedrijfsleven in de twintigste eeuw, dan ziet het er goed uit. Ja, het vak timmert duidelijk aan de weg, dat kan niet ontkend worden.

Laten we nog eens iets positiefs zeggen: het IISG zoals dat bloeit en groeit, dat is natuurlijk ook een hele positieve zaak. Dat is mede dankzij de reorganisaties die daar geweest zijn toch enorm opgebloeid de afgelopen twintig jaar. Mede dankzij Jan Lucassen en anderen die zich daarvoor ingezet hebben. Dit is ook wel iets wat duidelijk genoteerd moet worden op de balans aan de creditzijde.

297

Het Posthumus Instituut is ook een positief punt in het geheel?
Het heeft het moeilijk. Het staat nu wel onder hele zware druk natuurlijk.

Doordat een aantal faculteiten de hand op de knip willen gaan houden?

Dat is een hele zorgelijke ontwikkeling.

Het is voor de directeur niet de leukste tijd.
Nee, zeker niet. Wat kunnen we doen? Hij wordt wel door velen gesteund.

Ik denk dat het veel belangrijker is dat wij constant druk proberen te houden op de faculteitsbesturen, maar tot nu toe heeft dat onvoldoende resultaat opgeleverd. Niet alleen in Amsterdam maar ook op andere locaties zie je dat er nogal wat tegengesputterd wordt, vaak ook door de directeuren van die faculteiten.

Die willen één keurig bekostigingsmodel natuurlijk, en daar past onze opzet niet in. Dat leidt tot dit soort problemen. Al die onderzoeksscholen, dat is niet specifiek voor het 'Posthumus', al die onderzoeksscholen hebben het lastig en hebben grote moeite om het hoofd boven water te houden. Alleen het Posthumus Instituut stelt nog wat voor en heeft nog zekere ambities en dat geldt voor een heleboel anderen niet, die hebben zich erbij neergelegd dat het nooit meer wat wordt.

Wij hebben ook een onderzoeksdirecteur die die externe scholen niet meer zo ziet zitten.

Dat is een hele sterke trend op dit moment. En ze kakelen elkaar allemaal na natuurlijk, al die directeuren en decanen. In dat spel lijkt een coöperatieve oplossing, zo'n oplossing van samenwerking tussen de faculteiten, steeds minder voor de hand liggend. Ja, zo zitten ze elkaar allemaal te kopiëren vrees ik, in dat naar binnen gerichte beleid.

298

Maar het Posthumus Instituut op zich is een positief punt geweest, het draait nu misschien wat minder, maar...

Het draait voor de promovendi nu nog steeds heel goed, denk ik. Die opleiding die moeten we op een of andere manier zeker in stand zien te houden. Dat loopt gewoon erg goed. Dat optimisme houden we vast. Misschien moeten we ook een negatief puntje noemen. Dat is natuurlijk het NEHA. Dat het een stichting is geworden, is een hopeloze zaak. Het NEHA heeft de laatste jaren niet zo veel voorgesteld voor het vak, toch? Dat is jammer, het zou best een meer positieve rol kunnen spelen. Dan zouden er andere mensen aan de macht moeten komen, die ook weten wat er speelt in ons landje.

We hebben het nog niet over het nieuwe tijdschrift — het Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis (TSEG) — gehad. Een eerste impressie, want er zijn nu drie nummers verschenen, geloof ik?

Wat het je vooral vertelt, is dat er gewoon geen eenheid zit in wat er nu wordt aangeboden. Je moet toch wel constateren dat economische en sociale geschiedenis wat uit elkaar gegroeid zijn in de loop der tijd. En dat het de vraag is of het op deze manier geforceerd bij elkaar brengen nou een aantrekkelijk tijdschrift oplevert.

Komt misschien ook omdat het begrip sociaal zo enorm opgerekt is?

Ja, die hele culturele geschiedenis is er bijgekomen. Dat is verder prima, maar daardoor wordt de spanning richting de economische geschiedenis soms wel erg groot. De meeste nummers waren heel divers. De redactie is er ook niet in geslaagd, en dat vind ik toch wel een veeg teken, om een beetje een missie te formuleren. Er lag ook niet iets aan ten grondslag in de geest van: nu gaan we het allemaal veel beter doen dan in het verleden, we hebben grote ambities en mooie plannen. Helemaal niks!

Dat was voor mij de directe aanleiding om je die vraag te stellen. Er is over het vak nog wel iets meer te zeggen dan de achterflap.

Kijk, het gaat mij niet zozeer om wel of niet sociaal-culturele geschiedenis, maar het gaat mij meer om het samenvoegen van tijdschriften als teken van stagnatie in het vak. Je hebt elkaar klaarblijkelijk niet meer zoveel te zeggen dat we meerdere tijdschriften goed kunnen vullen. Nu wil ik best geloven dat dat niet het geval is, maar dan moet je met een positieve en nieuwe boodschap komen. Met een nieuwe visie waarom deze drie of twee specialismen op een goede manier gezamenlijk tot iets beters zouden kunnen leiden. Ja, dat mis ik dan vooral.

Er wordt in elk geval geen melding van gemaakt in het tijdschrift. Die discussies hebben die redacties onderling wel gehad, maar als lezer verkeer je in onzekerheid over wat daar precies over tafel is gegaan en welke beslissingen er nu precies genomen zijn.

299

In die zin vind ik dat toch een zwakgebod. Dat mag best worden gezegd. Er komt toch een eind aan een hele mooie traditie, vind ik. Dat jaarboek, ja het klinkt alweer een beetje als ouwe mannegezeur, maar er is daarmee toch een mooie traditie opgebouwd en om die nu op deze manier af te breken, daar heb ik wel wat moeite mee.

Vooraf voor mensen die daarin ook wat langere teksten kwijt konden. Daarin was het ook tamelijk uniek.

Die mogelijkheid vervalft nu. Ik vind het ook geen geweldig positief teken, eerlijk gezegd. We moeten nu oppassen wat we allemaal gaan zeggen!

Als wij er zo over denken, zullen ongetwijfeld ook anderen in het vak er zo over denken. De redactie moet natuurlijk ook een kans krijgen, dat begrijp ik ook wel weer.

Ja, ik wilde de eerste vier nummers afwachten en dan ergens een recensie gaan schrijven en een beetje deze zorg gaan verwoorden, maar ik weet nog niet waar.

In dat tijdschrift!

Eigenlijk moet de redactie met een nieuwe visie komen. Dat moet je niet van een willekeurige lezer verwachten. Goed, misschien doe ik dat toch wel hoor. Je kunt zelfs de parallel met het bedrijfsleven maken: veel fusies leveren niets op, of sterker nog, leveren vernietiging van toegevoegde waarde op. In ieder geval ben ik nog niet van het tegenovergestelde overtuigd, nee. Aan de andere kant, het zijn allemaal aardige collega's van me die in de redactie zitten.

Ik denk, nogmaals, dat er ongetwijfeld veel meer collega's zo denken over dat nieuwe tijdschrift. Maar je moet de redactie even de kans geven, misschien is een jaar ook niet genoeg.

Op basis van een jaar moet je toch een soort eerste beoordeling kunnen geven? Het opende met de haringvisserij, dat vind ik een prachtig onderwerp. De auteur is een van mijn oud-studenten, maar het is natuurlijk niet de manier om een nieuw tijdschrift te openen.